

Budapesti Corvinus Egyetem
Nemzetközi Kapcsolatok és
Politikatudományi Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Varga Esztella

**Amerikai-török bilaterális kapcsolatok a regionális
biztonsági komplexumok elméletének tükrében**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Prof. Dr. Rostoványi Zsolt

egyetemi tanár

Budapest, 2021.

Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Varga Esztella

**Amerikai-török bilaterális kapcsolatok a regionális
biztonsági komplexumok elméletének tükrében**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Prof. Dr. Rostoványi Zsolt

egyetemi tanár

© Varga Esztella

Tartalomjegyzék

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása	2
II. Felhasznált módszerek	4
III. Az értekezés eredményei	8
IV. Főbb hivatkozások.....	14
V. A témakörrel kapcsolatos saját (ill. társszerzős) publikációk jegyzéke	16

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása

Jelen kutatás az Egyesült Államok és Törökország kétoldalú kapcsolatát vizsgálja a 21. század elején, mely a szerző véleménye szerint nagy jelentőséggel és aktualitással bír. A két állam között a hidegháború során szoros volt az együttműködés, ami a hidegháború lezárultával kissé átalakult. A két szövetséges között lévő stratégiai partnerség¹ ellenére számos kérdésben eltér a külpolitikai magatartásuk, mely súrlódáshoz vezetett több kérdésben is, példaként említhetjük Ankara belpolitikai döntéseit, és az azok következtében kialakult feszültséget. A 2016-os puccskísérlet következményeként folytatott belpolitikai tisztogatások, és ehhez kapcsolódóan Andrew Brunson lelkész letartóztatása és fogva tartása felkeltette Washington figyelmét és Donald Trump elnök tweet-jeiben is komoly visszhangra talált, olyannyira, hogy az elnök szankciókkal fenyegette török szövetségését.²

¹ Barack Obama amerikai elnök Isztambulban, 2009-ben elhangzott beszédében használta ezt a kifejezést.

² Donald Trump Twitterre elérhető volt a <https://twitter.com/realDonaldTrump?lang=hu> oldalon Letöltés dátuma: 2019. november 10.

Ezen felül az Észak-Szíriába történő katonai beavatkozás szintén tiltakozást váltott ki az amerikai félből, a beavatkozás és a törökök kurdokkal kapcsolatos fellépése 2019 októberében amerikai szankciókat eredményezett, amit tűzszüneti megállapodás követett. Hasonlóan jelentős konfliktus a 2019-ben, a török-országi viszony erősödését jelentő SZ-400-as légvédelmi rakétarendszer vásárlása is. Az Egyesült Államok és Törökország adja a NATO két legnagyobb haderejét, ezért nem meglepő, hogy a NATO-val nem kompatibilis, és biztonsági szempontból is kérdéses rendszer vásárlása és üzembe helyezése komoly konfliktust generált a NATO-n belül, illetve az amerikai-török kétoldalú kapcsolatokban is.

A dolgozat célja elemezni az amerikai-török kétoldalú kapcsolatokat alakulását a 21. század elején (a török AKP-kormányok alatti időszakban), és meghatározni a bilaterális viszonyokat alakító tényezőket, regionális és globális aktorokat, érdekeket. Rendkívül fontos megvizsgálni a NATO két legnagyobb hadseregével rendelkező két állam, az Egyesült Államok és Törökország kapcsolatát, ugyanis a regionális fókusz erősödésével Törökország egyre nagyobb szerepet játszhat, míg az USA a helyét keresi Trump elnöksége után.

II. Felhasznált módszerek

A kétoldalú kapcsolatok elemzéséhez a realista gondolkodók elméleti kereteit alkalmazza a dolgozat: a szakirodalmi áttekintés során számba veszi az olyan nagy realista gondolkodók műveit, mint Kissinger, Huntington, Brzezinski, illetve az olyan meghatározó amerikai nagystratégiákat, mint Mearsheimer, Walt, Layne munkái, és ezek alapján vázolja az USA és Törökország szerepét a világrendben. Elméleti keretként a koppenhágai iskolát, Barry Buzan és Ole Waever regionális biztonsági komplexumok (RSC) elméletét veszi alapul a dolgozat. Esettanulmányon keresztül elemzi a két állam viszonyrendszerét, figyelembe véve a fontos különbséget, hogy az Egyesült Államok a jelenlegi világrendben szuperhatalom, saját RSC-jének központja, míg Törökország „köztes állam”, insulator state, mely három környező RSC-re is hatással van (bár egyikhez sem tartozik) insulator state-hez képest aktívabb külpolitikájával. Az esettanulmány során a kiválasztott RSC, az Európa-EU komplexumán keresztül vizsgáljuk meg a négy kiválasztott szektor (katonai, gazdasági, politikai és társadalmi szektor) elemzésével az amerikai-török kétoldalú kapcsolatok alakulását és a hipotézisek helyességét.

A kutatás Barry Buzan és Ole Waever regional security complex elméletén (RSCT), illetve a Koppenhágai Iskola által bevezetett szektorális elemzésen alapul, az amerikai-török kapcsolatok a különböző biztonsági komplexumok, illetve a szektorális biztonságok vizsgálatával kerülnek elemzésre.

Az elsősorban Barry Buzan, Ole Waever és Jaap de Wilde nevével fémjelzett koppenhágai iskola a nevét a kutatók intézetének, a Conflict and Peace Research Institute-nak (COPRI) a székhelyéről kapta, mely Koppenhágában található. Az általuk kidolgozott elmélet alapvetően három pilléren támaszkodik, a biztonságiasítás, a szektorok és a biztonsági komplexumok konceptuális pillérére.³

A szektorális analízis alapvetően a négy alapszektorra koncentrálna, aminek alapján az empirikus elemzés elvégezhető: a politikai, katonai, gazdasági és a társadalmi szektorra. A négy szektornak vannak mérhető és nem mérhető dimenziói, így a szektorális analízis során ezeket figyelembe véve kell az amerikai-török kapcsolatokat vizsgálni. A négy szektor tekintetében az alábbiakra fordít figyelmet az elemzés:

³ Stritzel, Holger: *Security in Translation: Securitization Theory and the Localization of Threat*. Palgrave Macmillan, 2014., 11-14.o.

- politikai szektor: az állam szuverenitására kihívást jelentő tényezők
- gazdasági szektor: (kül)kereskedelmi tényezők, energiabiztonság
- katonai szektor: hadsereg nagysága, katonai kiadások mértéke, közös katonai akciókban való részvétel
- társadalmi szektor: a nemzeti identitás és annak megőrzése

A vizsgálódásom során, elfogadva Buzan és Waeber elméletét az RSC-kről, és a vizsgálandó szektorokról, az Egyesült Államok és Törökország összehasonlítását, illetve kapcsolatuk alakulását nézem meg. Mivel az egyik szuperhatalom, a másik köztes állam, ezért nem a két RSC-jüket (mert Törökországnak ebben az értelmezésben nincs ilyen), hanem az egymáshoz való (katonai, gazdasági, politikai) viszonyukat, illetve a Törökország szempontjából kritikus három nagy RSC (Európa, Oroszország és a FÁK, illetve a Közel-Kelet) közül az Európa (EU) esettanulmányon keresztül. Azért erre az esettanulmányra esett a választás, mert a kutatás terjedelmi kereteit szétfeszítené mindhárom RSC mély áttekintése (bár további kutatási lehetőségként mindenképpen kiemelendő ez az irány), egy RSC-re fókuszálva azonban végrehajtható a mélyebb elemzés

és a hipotézisek bizonyítása is. A lehetséges esettanulmányok közül azért az Európa (EU) RSC-re fókuszál a kutatás, mert ez az a terület, mellyel mindkét államnak a legrégebbi és a legszorosabb kapcsolatrendszere van, így mélyebb elemzést tesz lehetővé, és mindkét állam prioritásaira kiterjedhet az összehasonlító elemzés.

Az elemzéshez el kell különítenünk a biztonságiasító aktort és a referencia tárgyat. Elemzésünkben Törökország és az Egyesült Államok a két biztonságiasító aktor, és a módszertani áttekintésben kifejtett négy fő szektor, a politikai, a gazdasági, a katonai és a társadalmi szektorok azok, amiket referencia tárgyakként tudunk értelmezni. Az egyes szektorokon belül alszektorok elemzésével mutatjuk be a vizsgált RSC-vel kapcsolatosan a két biztonságiasító aktor viselkedését és egymáshoz való viszonyát. Mivel Törökország nem csak szomszédos az Európa-EU RSC-vel, de jelenleg az Európai Unió tagjelöltje is, azaz az RSC tagjává válhat a csatlakozási folyamat sikeres lezárulása esetén, míg az Egyesült Államok számára kiemelkedő fontosságú Európa, de mégsem érinti saját katonai, gazdasági, társadalmi vagy politikai biztonságát közvetlenül az Európai RSC, ezért óhatatlanul főként a török vonatkozások kerülnek inkább az elemzés fókuszába.

Ki kell emelni, hogy egyik szektort sem lehet kizárólag önmagában értelmezni. Bár az elemzés kereteit figyelembe véve törekszünk elhatárolni a szektorokat, olyan interdependens kérdések határozzák meg az amerikai-török-EU viszonyrendszert, amik egyaránt érintik a politikai (nemzetközi intézmények, állásfoglalások, külpolitikai folyamatok), társadalmi (mélyebb, akár belpolitikai folyamatok), gazdasági (külkereskedelem, energetikai szektor) és katonai (egyazon szövetségi rendszer tagja mindhárom vizsgált entitás, de eltérő a szerepvállalás, katonai kiadás nagysága, stb.) területet. Ezért az egyes szektorális részek elemzése során előfordul, hogy ugyanannak a komplex kérdésnek a különböző vetületei kerülnek elemzésre.

III. Az értekezés eredményei

A nagystratégiai és geopolitikai elméletek áttekintése, a korábbi, hidegháború előtti világrend, majd a posztbipoláris rend, és benne az Egyesült Államok és Törökország helyének vizsgálata után fel kell tennünk a kutatási kérdést, mely jelen kutatás középpontjában áll. Kutatásomban elsősorban arra keresem a választ, hogy mik azok a fontos stratégiai, külpolitikai érdekek, célok, melyek alakítják a két ország

viszonyát, és ezek eltérése esetén ez hogy hat a szövetségi rendszerre; fenntartható-e a stratégiai partnerség akkor is, ha az egyes területeken, egyes régiókban az érdekek védelme ütközik, ellentétes érdekek jelennek meg. Az amerikai-török kapcsolatok alakulása kevésbé kutatott a magyar szakirodalomban, és a bilaterális viszonyrendszert, különös tekintettel az RSC elmélet alkalmazhatóságára vonatkozóan nem dolgozták még fel.

- H1: Az Egyesült Államok szuperhatalom, Törökország atipikus külpolitikai aktivitású köztes állam, ami mindkét állam számára, bár eltérő mértékben, de lehetővé teszi a swing power magatartást, az esettanulmány során vizsgált Európa-EU RSC-vel kapcsolatos változó intenzitású külpolitika folytatását.

Az Egyesült Államok és Törökország is változó intenzitású kapcsolatban áll a vizsgált Európa-EU RSC-vel. Mindkettő, bár szorosan együttműködik a vizsgált régióval, nem helyez kizárólagos hangsúlyt rá, és ha érdekei úgy kívánják, eltérő külpolitikai magatartást tanúsít. Erre példa Az Egyesült Államok esetében a Bush-adminisztráció lator államokkal szembeni koalíciójának kialakítása, majd Obama külpolitikai változtatása a szövetségeseivel kapcsolatban, illetve Trump

újból távolodása a NATO burden sharing hangsúlyozásával, illetve a TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) felmondásával (formálisan 2019-ben). Míg Törökország esetében a korai 2000-es években egyik legfőbb törekvés volt a török EU-tagság elérése, a csatlakozási tárgyalások 2005-ös elindulása, majd azok befagyása óta egyre inkább háttérbe szorul a partnerség, és a török külpolitika egyéb fókuszai kerülnek előtérbe, térségbeli eltolódással is.

A török EU-csatlakozás támogatásával azonban az amerikai fél folyamatos nyomást gyakorol az EU-ra, aminek a legjelentősebb eredményeit Clinton elnöksége alatt sikerült elérni (1990-es évek második fele). Az USA azonban nem vesz részt minden európai konfliktusban, hiszen nem az RSC része: távol tartja magát a Kelet-Mediterráneum kapcsán kitört konfliktustól is, és igyekszik befolyását kevésbé direkt módon érvényesíteni.

Míg az USA-ra egyértelműen megállja a helyét a hipotézisben feltett swing power magatartás, hiszen a földrajzi távolság miatt könnyebben dönt egyes konfliktusok elkerülése mellett, addig Törökországgal kapcsolatban csak bizonyos feltételekkel és bizonyos körülmények között érvényes a hipotézis. Bár az elmélet szerint (és intézményesen sem) nem tagja egyik RSC-

nek sem, a regionális szükségszerűségek, földrajzi közelségek miatt bár törekszik rá, nem mindig képes kizárólag swing powerként viselkedni. Továbbá az európai államokkal meglévő nagyon szoros gazdasági és politikai összefonódás (külkereskedelem, FDI, menekültkérdés) török érdeksérelem nélkül nem teszi lehetővé a kizárólag swing power magatartást.

- H2: A szuperregionális (atlantista) amerikai befolyásra szüksége van Törökországnak saját regionális dominanciája érdekében, csak amerikai támogatással tud(hat) saját RSC-t kialakítani, vagy nagyobb befolyással lenni az Európa-EU RSC-re.

Az Egyesült Államok támogatja Törökországot az európai uniós tagságának elérésében, a 21. század minden amerikai elnöke hangsúlyozta ennek fontosságát, és igyekezett közvetítőként fellépni az EU és a tagjelölt ország között, a csatlakozási folyamatot felgyorsítandó. Törökország geopolitikai helyzetéből adódóan nem sorolható egyik RSC-hez sem, azonban gazdasági ereje nem teszi képessé arra sem, hogy saját RSC-t alakítson ki. Ezért szüksége lenne az Egyesült Államok támogatására (politikai, gazdasági és katonai értelemben is).

Katonai értelemben láthattuk, hogy az önálló török szerepvállalások nem mindig sikeresek, és feltétlenül szükség van Washington akár hallgatóságos hozzájárulására, hogy Ankara sikerrel érvényesítse az érdekeit. Akár a szíriai beavatkozásra, vagy a líbiai misszióra tekintettel, általánosságban elmondható, hogy Washington kifejezett ellenében hamar meghátrálásra kényszerülnek a török ambíciók. További tényezőként lehet említeni az elsősorban a belső hatalmi bázisnak szóló populista gesztusokat, amik aláássák a nyugati szövetségesekkel való kapcsolatot, és szintén gyengíti a nyugati támogatást.

Az elemzés alapján a hipotézis helyességét részben tudjuk elfogadni, ugyanis Törökországnak az EU irányában létezik befolyási ereje, melyet az Egyesült Államok támogató fellépése fokozni tud (lásd Clinton lobbierjét a török vámunióval, tagjelöltséggel kapcsolatban), de Törökország számára jelenleg nem elérhető egy saját RSC kialakításának lehetősége. Egyrészt mert az őt körülvevő RSC-k (különösen a szupranacionális, intézményesült EU) nem rendelkeznek szabad gyökökkel, másrészt mert Törökország jelenleg nem rendelkezik akkora vonzerővel, mely akár egy amerikai támogatással saját RSC-t tudna képezni. A török modell már nem vonzó alternatíva sem a Közel-Kelet, sem a Nyugat

államai számára, és Törökországnak magának is számos (politikai, katonai, gazdasági, humanitárius, energiabiztonsági) kihívással kell szembenéznie, így nem tud saját RSC-jének magja lenni. Ezen kívül az elemzés során azt is láthattuk, hogy az Egyesült Államok befolyása sem képes minden konfliktust rendezni. Hiába a több évtizede megoldatlan konfliktus és az USA által támogatott megoldási javaslat, az Annan-terv, a ciprusi konfliktus máig megoldatlan maradt.

- H3: Törökország, mint biztonságiasító aktor szempontjából a két legmeghatározóbb referencia tárgy az energiabiztonság (pl.: Kelet-Mediterráneum) és a területi integritás biztonsága (kurd kérdés), mely érdekek védelmével kapcsolatban konfliktus vállalására, hard power eszközök alkalmazására is hajlandó.

A fenti elemzésből egyértelműen kitűnik, hogy a gazdasági biztonság, elsősorban az energiabiztonság, illetve az energetikai diverzitás kiemelt jelentőségű Törökország számára. Mind a Kelet- Mediterráneum, mind az energetikai diverzitás (Akkuyui atomerőmű, Török Áramlat megépítése) érdekében hajlandó külpolitikai nyomásgyakorlásra, de akár hard power eszközök bevetésére is, hogy érdekeit érvényesítse.

A területi integritás kérdése szorosan összekapcsolódik a társadalmi biztonság kérdésével is, ugyanis a törökök számára már az Oszmán Birodalom végnapjaitól (de akár már a Tanzimat reformkorszaktól kezdődően) meghatározó jelentőségű a nemzeti egység és identitás kérdése, és annak fennmaradása. A kurd kisebbség ezt egyértelműen megkérdőjelezi, és Törökország, illetve a török nemzet, mint biztonságiasító aktor számára referencia tárgyként jelenik meg a nacionalizmus kérdése (mint nemzeti identitás, és mint területi integritás is). Ennek védelmében a törökök hard power eszközök alkalmazására is hajlandók, és akár még katonai szövetségesükkel szemben is lépéseket tesznek, hogy érdekeiknek érvényt szerezzenek.

A H3 hipotézist helyesnek fogadja el a szerző, a kiválasztott két terület, az energiabiztonság, illetve a területi integritás valóban olyan referencia tárgyak Törökország számára, akikkel kapcsolatban biztonságiasító aktorként viselkedik, és keményebb eszközök alkalmazását is megengedi magának.

IV. Főbb hivatkozások

Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió – Amerika és a Globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, 2013.

Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004.

Buzan, Barry, Wæver, Ole and De Wilde, Jaap: *Security: A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner, 1998.

Çakir, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016.

Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016.

Egeresi Zoltán: Konfliktusok az amerikai-török kapcsolatokban. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések* 2018/7.

Emre Erşen, Seçkin Köstem (ed.): *Turkey's pivot to Eurasia: geopolitics and foreign policy in changing world order*. Routledge 2019.

Gönül Tol: The Turkish-U.S. Relationship - Current Tensions and Future Prospects, *Friedrich-Ebert-Stiftung* 2018 June ISBN 978-3-96250-152-5

Kirişci, Kemal: Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US–Turkish Relations. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2013 Vol. 15, No. 2, 189–205, <http://dx.doi.org/10.1080/19448953.2013.775757>

Magyarics, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó 2000.

Mearsheimer, John J.: Realism and Restraint. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable*

Development , No.14, The Importance of Being Earnest: Geopolitics of Realism (Summer 2019), pp. 12-31

Ovalı, Ali Şevket: Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, Sayı 65, 2020, s. 23-45, DOI: 10.33458/uidergisi.672450

Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019.

Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 41-54

Rostoványi, Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat – Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Corvina 2004.

Szigetvári, Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és külgazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018.

V. A témakörrel kapcsolatos saját (ill. társszerzős) publikációk jegyzéke

Könyvek, könyvfejezetek:

Magyar nyelven:

- Varga, Esztella: *A török-szír kapcsolat alakulása a szír polgárháború tükrében*. In: Tavasz Szél konferenciakötet, Debrecen, 2014. pp. 214-220.

- Varga, Esztella: *A kulturális emlékezet eszközeinek megjelenése a magyar-török kapcsolatokban a két világháború között.* In: Kelemen, Zoltán (szerk.) Nemzetközi kapcsolatok, európai integráció, emberi jogok: Tanulmánykötet Kaponyi Erzsébet tiszteletére, Budapest, Magyarország: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet (2017) pp. 171-178.

Angol nyelven:

- Varga, Esztella: *EU-Turkish relations in the past few decades.* In: Borderless Europe E-Book, Pécsi Egyetem 2014. (10 p) http://jmonnet.btk.pte.hu/wp-content/uploads/2014/08/jm_2014_vfinalfinal.pdf

Referált szakmai folyóirat:

- Varga, Esztella: Amerikai–török kapcsolatok – a Biden-elnökség első hét hónapja. In: *KKI Elemzések 2022* (megjelenés alatt)
- Varga, Esztella: Az amerikai–török kapcsolatok elemzése a geopolitikai törekvések tükrében. In: *Külügyi Szemle 2022/1* (megjelenés alatt)
- Varga, Esztella: Közvetítő kisebbségek az Oszmán Birodalomban – az örmények, görögök és zsidók szerepe. In: *Mediterrán és Balkán Fórum 2022/1* (megjelenés alatt)
- Varga, Esztella: Az Egyesült Államok külpolitikájának történelmi áttekintése In: *Világtörténet, 2022/1* (megjelenés alatt)

Egyéb publikációk:

Magyar nyelven:

- Varga, Esztella: Amerikai-török kapcsolatok – kétoldalú kapcsolatok a hidegháború időszakában. In: *Grotius* (2020)
- Varga, Esztella: Törökország EU-csatlakozási reményei. In: *Kutatási füzetek, 1.* (Edit.: Bóka Éva) Budapest, 2010.
- Varga, Esztella: Útban Törökország új alkotmánya felé. In: *Grotius*, 2012.
- Varga, Esztella: Törökország problémái az EU-tagsággal kapcsolatban In: *Európa újragondolása doktori műhely*, Budapest, 2012. Source: <http://dialogueassociation.uni-corvinus.hu/index.php?id=47491>
- Varga, Esztella: Törökország – Kulcs Európa jövőjéhez. *South East European Foundation International Relations Quarterly* 2010.

Angol nyelven:

- Varga, Esztella: Turkey – Key to Europe’s future *South East European Foundation International Relations Quarterly* 2010.
- Varga, Esztella: Refugee Problem in Europe – Case Studies. In: *Eurasian Journal of Social Sciences* Vol. 3 No. 4. 2015. pp. 37-45. Online ISSN: 2148-0214 Source: <http://eurasianpublications.com/Eurasian-Journal-of-Social-Sciences/Vol.3-No.4-2015-4.pdf>